

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נצח

אתר לימודי
יהדות ורוח **זעת**

ליעקב, לראות כבנות הארץ. וירא אתה שכם כךחמור
החוי נשרא הארץ, ויקח אתה וישכב אתה ויענה.
ותדבק נפשו כדינה בתייעקב, ויאהב אתיהנער וידבר
עלילב הנער.

ותצא דינה. אי אפשר לקבוע בוודאות, מה היה גילה המדוייק
של דינה בשעת מעשה זה. אין שום מניעה להניח, כי שהותם של יעקב
וביתו בסוכות, ולאחר מכן בשכם (עובר למעשה זה), גמשכה תקופה
ניכרת. די לכל המאורעות המתוארים עד לז, ב — שם נאמר
שיוסף בן שבע עשרה היה — זמן של שנתיים, ואם כך הדבר,
יוצא שבשעת המעשה המסופר בפרשה זו היה יוסף בן חמש עשרה
שנה. והנה, אם נאמר שדינה נולדה בארם נהרים, בזמן הולדת יוסף,
הרי שאף היא כבת חמש עשרה. אך אם נאמר שנולדה רק אחר
שובו של יעקב, כלומר שש שנים יותר מאוחר¹, הרי שתהיה עכשו רק
כבת תשע. ברם, מי שמכיר את תנאי החיים במזרח התיכון — וכאן
מדובר בימי קדם — לא יתמה על המסופר להלן גם אם דינה היתה או
רק בת תשע. הן מצינו בתלמודים במקומות רבים שבנות נישאות בגיל

¹ השווה בראשית רבה פרשה צח. כ (המ').

² ד ל י צ ש.

³ השווה לעיל לב, כג.

שתיים עשרה, כלומר בשהן נערות, ולעתים קרובות משיאין אותן בעודן קטנות, ואף אמרו² „בת ג' שנים ויום אחד מתקדשת בביאה... וחייבים עליה משום אשת איש“. לפי כל אלה אין זה בלתי סביר שדינה בת שמונה או תשע היתה כשפגשה שכם. יתרה מזו. העובדה שאין הכתוב מזכיר אותה בכל הפרשה, רומזת לכך שאכן קטנה היתה; והשווה הביטוי „ילדה“ שבפסוק ד. — אשר ילדה ליעקב, השווה לעיל טז, טו; כא, ט; כה, יב; מא, נ ועוד. — לראות בבנות הארץ, כמו לראות את בנות הארץ; השווה שופטים טז, כז; שיר השירים ו, יא. — החוי. כאן בא הכינוי חוי רק לגבי חמור, ואין זה מבטל איפוא את האפשרות שאנשי שכם מבני האמורי היו, ואין איפוא סתירה מכאן לאמור להלן מח, כב, אם אמנם שם הכוונה לשכם העיר. ברם, כבר הערנו ששם פירוש „שכם“ הוא — חלק³, — ולא שייך איפוא כלל לענין זה. — ויקח אתה, פירוש — לביתו, וכפי שנראה מפסוק כו. — וישכב אתה, יחס-את; השווה הקרי בדברים כח, ל, וכן להלן כו, י וז, כב. — ויענה, השווה דברים כא, יד; שופטים כ, ה ועוד. בשמואל ב' יג, יד סדר הפעלים הפוך — „ויענה וישכב אתה“. — ותדבק וגו'. שלא כמסופר בשמואל ב' יג, טו, הרי אהבתו של שכם נתקיימה גם לאחר שספק תאוותו. — וידבר על-לב וגו', כלומר בקש לפייס אותה על מה שעשה לה; השווה הושע ב, טז.

109 ד. ויאמר שכם אליחמור אביו לאמר, קחילי

אתהילדה הזאת לאשה.

קח-לי, כי כך היה הנחגג, ההורים היו לוקחים נשים לבניהם; השווה ירמיה כט, ו. — הילדה, ביטוי לחיבה יתרה⁴.

² גדה מד, ע"ב (המ').

³ ראה הערה 18 בפרק לג, בסוף (המ').

⁴ או משום גילה הצעיר של דינה, כאמור לעיל בסוף ד"ה ותצא דינה (המ').

פסוק ה. ויעקב שמע כי טמא את־דינה בתו ובניו היו
את־מקנהו בשדה, והחרש יעקב עדי־באם.

וישמע וגו'. הכתוב מקדים הערה זו על אודות העדר תגובה מצד
יעקב לסיפור על בקשת ידה של דינה על ידי חמור ושכם, כדי שלא
תתעורר תמיהה על שלוחת נפשו של יעקב, נוכח הנבלה שנעשתה לבתו.
— ובניו היו וגו'. הבנים היו בשדה, ולהם זכות ראשונה בכגון דא;
השווה לעיל כד, ג.

פסוקים ו—ז. ויצא חמור אבי־שכם אלי־יעקב, לדבר
אתו. ובני יעקב באו מן־השדה כשמעם ויתעצבו
האנשים ויחר להם מאד, כי נבלה עשה בישראל
לשכב את־בת־יעקב וכן לא יעשה.

ויצא, שכן יעקב ישב מחוץ לעיר⁵). — כשמעם. לפי יוסף
בן מתתיהו⁶) שלח אביהם להודיעם על הנעשה⁷), וכך מסתבר. —
כי נבלה וגו'. זהו הסבר מצב רוחם של הבנים שבפי הכתוב, המשתמש
כאן בביטוי השכיח בשפת המקרא למעשה מחפיר כזה; השווה דברים
כד, כא; שופטים כ, י; שמואל ב' יג, יב; ירמיה כט, כג. ניכרת כאן
מורת רוחו של המספר שבהתרגשותו מתאר את המצב לבני זמנו ומראה
בהזדמנות זו, שבבית יעקב שורר היה אותו טוהר המידות, שניתן לאחר
מכן כחוק לישראל עם קדושים. — וכן לא יעשה, „לענות את

מכל מקום אין מכאן ראיה שפסוק זה בא ממקור אחר מאשר קודמו. שבו
נאמר נער.

⁵) אם דילמן מיחס פסוק זה למקור מסויים, הרי יוצא. לדידיה, שמחבר
זה ידע גם על תוכנה של מחציתו השניה של פסוק יח ואילך, פסוקים שהוא
נצטמו משייך למקור אחר.

⁶) תולדות היהודים א', סא, א.

⁷) וכן גם באור החיים. ד"ה עם בואם (המ').

הבתולות, שהאומות גדרו עצמן מן העריות" וכי (רש"י)⁹, כלומר היה אסור לעשות כן אפילו לפי חוקיהם, והמעשה שנעשה היה איפוא בניגוד לכל חוק וסדר, ובכך יש משום הצדקה למעשה הבנים.

פסוקים ח—י. וידבר חמור אתם לאמר, שכם בני חשקה נפשו בכתכם תנו נא אתה לו לאשה. והתחתנו אתנו, בנתיכם תתנרלנו ואתיבנתינו תקחו לכם. ואתנו תשבו, והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה.

שכם בני וגו'. אך טבעי הוא שחמור איננו מדבר על מה שנעשה, ושהוא מבקש את ידה של דינה לבנו כאילו לא קרה מאומה⁹. חמור חושב שעל ידי הנשואין עם דינה יתקן בנו מה שעיוות, ועל כן הוא רוצה להשכיח את העבר. — בבתכם. בפניה זו הוא כולל גם את האחים. — והתחתנו אתנו, ולא אתנו (באל"ף חרוקה), מכיוון שחמור רוצה להשאיר את הבחירה בידי בני יעקב, ליתן את בנותיהם ולקחת מבנות שכם כרצונם, כך שאנשי שכם יהיו רק את הצד הסביל בענין זה; השווה רו"ה¹⁰. אך לא כן מדבר חמור בפני אסיפת אנשי שכם שבפסוק כא; השווה רש"י¹¹. — והארץ... לפניכם. השווה לעיל יג, ט; כ, טו; ולהלן מז, ו. — וסחרוה. השווה מב, לד. — והאחזו. השווה מז, כז.

פסוקים יא—יב. ויאמר שכם אליאביה ואליאחיה

⁹ על פי בראשית רבה פרשה פ, ה (המ').

¹⁰ ואין איפוא כל ראייה מכאן שמחברם של פסוקים אלה איננו יודע על מעשה האונס.

¹¹ וראה גם איוולד § 124 b.

¹² לפסוק טז, ד"ה ואת בנתיכם (המ').

אמצא־חן בעיניכם, ואשר תאמרו אלי אתן. הרבו
עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי,
ותנודלי את־הנער לאשה.

ויאמר שכם וגו'. כך מובן מאלי הוא ששכם עצמו מבקש את
ידה של דינה, ושהוא מצהיר על נכונותו — לאחר שאביו כנשיא הארץ
הראה את היתרונות שבדבר — ליתן מצדו כל מה שידרש ממנו. —
אמצא־חן. אולי יש בזה גם משום בקשת סליחה על מה שהיה;
השווה לב, ה', לג, ח וטו. — מהר הוא הכסף שמשלם החתן בעבור הכלה
להוריה; השווה שמות כב, טו—טז. — ומתן הוא המתנה שנותן
החתן לכלה; השווה לעיל כד, נג. — את־הנער, ולא ילדה, כאמור
בפסוק ד, מפני שבדרך כלל לא היו משיאים ילדה.

פסוקים יג—יז. ויענו בני־יעקב את־שכם ואת־חמור
אביו במרמה וידברו, אשר טמא את דינה אחתם.
ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את־
אחתנו לאיש אשר־לו ערלה, כי־חרפה הוא לנו. אך־
בזאת נאות לכם, אם תהיו כמנו להמל לכם כלי־
זכר. ונתנו את־בנותינו לכם ואת־בנותיכם נקח־לנו,
וישכנו אתכם והיינו לכם אחד. ואם־לא תשמעו
אלינו להמול, ולקחנו את־בנותנו והלכנו.

את־שכם. מכיוון ששכם דבר אחרון, מופנית התשובה תחילה
אליו. — במרמה. התניית תנאי המילה לא שימשה אלא כדי לאפשר
להתנקם בהם לאחר מכן. ונראה שיעקב ראה בהתניית התנאי הצעה
רצינית מצד הבנים, ואם לא התערב כדי לשלול אותה, היה זה רק משום
שציפה, כי אנשי שכם לא יקבלוה. ואולי, חשב, יסתפקו הבנים בעצם
התניית תנאי מכניע כזה — ויסתלקו מכל הענין, אם אנשי שכם לא
יקבלוהו. — וידברו... ויאמרו אליהם, כמו שבא לעתים

קרובות בקשר לנאומים חגיגיים; השווה ויקרא א, ב; במדבר ת, ב; יחזקאל יד, ד; כט, ג¹²). — אשר סמא וגו', הוא מאמר מוסגר מסביר שמושם בין „וידברו“ ובין „ויאמרו אליהם“, כדי להסביר את דיבורם הערמומי של בני יעקב. — אשר, במובן מפני ש..., כמו פסוק כז וכמו לעיל לא, מט. — את אחתנו. כך הם יכולים לדבר גם בשם האב; השווה כד, ס דלעיל. — חרפה הוא, כלומר החיתון עם ערלים הוא חרפה לנו; השווה שופטים יד, ג. אך אפשר גם להסב את „חרפה“ על „ערלה“, כלומר הערלה היא חרפה לנו; השווה יהושע ה, ט. בזה יתפרש גם הביטוי הבלתי רגיל „לאיש אשר-לו ערלה“ במקום ערל; הכוונה היא להכין לקראת „חרפה הוא לנו“. — בזאת, זוהי ב"ת התמורה; השווה כג, ט, דהיינו במחיר זה, בתנאי זה. — נאות. לפי הרד"ק במכלול משורש יאת; לפי הרוו"ה משורש אות, בלשון עבר, אך מוטב — עתיד, גוף ראשון ברבים; השווה מלכים ב' יב, ט. — להמול, מקור בבנין נפעל, כמו לעיל יז, י. — בתנו, כמו בפסוק ח. והכוונה לומר — נקח את דינה מבית שכם¹³ .

פסוק יח. וייטבו דבריהם בעיני חמור, ובעיני שכם

בן-חמור.

וייטבו וגו'. הם לא ראו את התנאי כחמור יתר על המידה. — חמור... שכם. כאן מוזכר חמור בתור ראשון ושכם בתור שני, כדי לחבר אל הפסוק הבא, שבו מסופר, ששכם החל מיד לבצע מה שהתנה.

¹² ואין איפוא כל צורך לקרוא: וידברו במרמה, כפי שעושים אולס-האוזן ודילמן, וגם אין צורך לפרש „וידברו“ כמו בדברי הימים ב' כב, י, כפי שעושים גזניוס, דליצש ואחרים.

¹³ ר' הערה 18 בפרק הקודם (המ').

109 יט. ולא־אחר הנער לעשות הרבר כי חספי
בבת־יעקב, והוא נכבד מכל בית אביו.

ולא־אחר. הנער נמול מיד, מבלי להמתין לזמן גות. געגעועו על
דינה דחפוהו לעשות כן, והרי יכול היה לסמוך על הסכמתם של אנשי
שכם, כי הוא „נכבד מכל בית אביו“.

הפסוקים כ—כג. ויבא חמור ושכם בנו אל־שער עירם,
וידברו אל־אנשי עירם לאמר. האנשים האלה שלמים
הם אתנו וישבו בארץ ויפחרו אתה והארץ הנה
רחבת־ידיים לפניהם, את־כנתם נקח־לנו לנשים
ואת־כנתינו נתן להם. אך־כזאת יאתו לנו האנשים
לשבת אתנו להיות לעם אחד, בהמול לנו כל־זכר
כאשר המזה נמלים. מקנהם וקנינם וכל־בהמתם
הלוא לנו הם, אך נאותה להם וישבו אתנו.

חמור ושכם בנו. כאן קודם חמור לשכם, בתור נשיא הארץ.
אם אמנם שכם, שבפסוק הקודם מסופר עליו כי לא אחר להמול, עשה
זאת לפני הליכתו אל אסיפת אנשי העיר, לא נאמר כאן. אם מניחים,
שלא היה יכול לעשות כן אחרי גיתוח קשה כזה, הרי צריך לומר שפסוק
יט מהווה סיפור מוקדם של מה שאירע אחרי כן¹⁴, שאיננו בא לומר
אלא כי שכם הצעיר עשה את המילה מהר ככל האפשר ושימש בזה
דוגמא לשאר. — אל־שער, כמו כג, י, הוא מקום אסיפת העם. —
האנשים האלה וגו'. בנאום זה משתדלים חמור ושכם לתאר את
הדברים באור היפה ביותר. כמובן שאין הם מגלים לאיש, שלטובת עצמם
הם דורשים, שהם עושים כאן מתוך ענין אנוכי ביותר, אלא הם מעמידים
פנים כאילו כל ענינם הוא לקדם את טובת הציבור בלבד. — שלמים,

כמו שלוחים וידידותיים. — רחבת-ידיים, פירוש רחבה לשני הצדדים; השווה שופטים יח, י. — את-בנתם, השווה למעלה לפסוק ט. — מקנהם, הם העדרים. — וקנינם הוא שאר הרכוש, המטלטלין; השווה להלן לו, ו. — וכל-בהמתם, אלה בהמות המשא, הגמלים והחמורים. — הלא לנו הם. הם רומזים שמאוחר יותר יכלו לרכוש את כל עושרה של משפחת יעקב, אם בערמה ואם בכוח הזרוע, ובלבד שהללו יאותו להשתקע במקום עכשו.

פסוק כד. וישמעון אליהמור ואלישכם בנו כליצאי
שער עירו, וימלו כלזכר כליצאי שער עירו.

כל-יצאי-שער עירו, בעוד שלמעלה כג, י ויה נקראים יושבי העיר, „כל באי שער“, ונראה ששני הביטויים גם יחד הם קיצורים, במקום כל יוצאי ובאי שער העיר.

הפסוקים כה—כו. ויהי ביום השלישי כהיותם כאבים
ויקחו שניבנייעקב שמעון ולוי אחי דינה איש
חרבו ויבאו עליהעיר בטח, ויהרגו כלזכר. ואת
חמור ואתישכם בנו הרגו לפיחרב, ויקחו אתדינה
מבית שכם ויצאו.

ויהי ביום השלישי וגו'. לפי הרמב"ן לפסוק יג היו יעקב וכל בניו בעצה אחת בערמה זו — „ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כולם נמזלים, יבואו ביום השלישי, כהיותם כאבים, ויקחו את בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם“ וכר. ברם, שמעון ולוי לא הסתפקו בזה אלא בקשו גם לנקום את קלון אחותם, ועל כן הרגו לא רק את הפושע עצמו, את שכם, כי אם גם כל שאר אנשי העיר, ועל הריגתם

של הללו חרה לו ליעקב, ואף על פי כן מבקשים הרמב"ם¹⁵ והרמב"ן להצדיק מעשה זה של שמעון ולוי. ואכן ניתן להסביר מעשה זה מתוך שאט נפשם של שני האחים, שאט נפש שהיה עמוק ובווער כל כך, עד שלא הניח להם להעלות על הדעת, שמעשה זה עשוי להביא אותם ואת כל משפחתם בסכנה חמורה. הם ראו פגיעה נוראה בכבוד בית אביהם והעדיפו את המות על הקלון. והרי במצבים מעין זה אין האדם מסוגל למחשבה הגיונית. הכעס דוחף אותו לעשות מעשים שכמעט ואין הוא אחראי להם, ואת הכעס הזה מקלל יעקב בשעת מותו. בגזר דינו של יעקב¹⁶ גוזרת התורה את דינה על מעשה זה. ואף על פי כן, ניתן לראות מתוך גזר דין זה את מעלתם המוסרית של הנידונים בו. — ב י ו ם ה ש ל י ש י , כי אז הכאב גדול ביותר; השווה מסכת שבת, פרק ט משנה ג ותוספות י"ט שם¹⁷. — ש מ ע ו ן ו ל ו י , כנראה יחד עם עבדיהם. — ב ט ח מוסב בוודאי על העיר (השווה יחזקאל ל, ט), וכן הוא בתרגומים וברשב"ם. — ו י צ א ו , הוזה אומר שהם יצאו משם מיד עם דינה אחותם, כדי להביאה אל אביה, דבר שהיה קרוב יותר ללבם מאשר בזיות העיר.

הפסוקים כז—כט. בני יעקב באו עליהחללים ויבזו העיר,
אשר ממאו אחותם. את-צאנב ואת-בקרם ואת-
המריהם, ואת אשרי-בעיר ואת-אשר בשדה לקחו.
ואת כלי-חילם ואת-כלי-טפם ואת-נשיהם שבו ויבזו,
ואת כלי-אשר בבית.

בני יעקב. לפי תרגום יונתן הכוונה לשאר בני יעקב, להוציא שמעון ולוי¹⁸ שעליהם מסופר בפסוק הקודם, „ויצאו“ — באו. בעוד

¹⁵ הלכות מלכים, פרק ט, יד (המ').

¹⁶ להלן מט, ו ואילך.

¹⁷ ד"ה ביום, וראה גם בפירושו של הרמב"ם למשנה (המ').

¹⁸ ש ט ר א ק מוכיח נכונותו של תרגום זה על ידי דוגמות רבות, השווה „בישראל ובאדם“ (ירמיה לב, כ), „ועם אדם“ (תהלים עג, ה), „ואת העם“ (לעיל יד, טז), „בגדי הקדש“ (שמות לא, י; לה, יט).

שאלה יוצאים, כבר באו שאר בני יעקב (ומשום כך לשון העבר הרחוק). — באו על-החלים, לעומת „ויבאו על העיר“ שבפסוק כה. שמעון ולוי באו על העיר והרגו כל זכר, וכאשר באו שאר האחים, היה זה כבר אחרי מעשה ההרג, וכוונת הכתוב לומר שלשאר הבנים לא היה חלק במעשה זה. הם השתתפו רק בלקיחת השלל, והם ראו עצמם זכאים לעשות כן אשר טמאו אותם, משום שטמאו את אחותם. כל יושבי שכם נחשבים לאשמים, לא רק משום שלא נשמע אפילו קול אחד נגד מעשה הפשע, אלא גם משום שהכל הסכימו להמול על מנת לישול לידיהם רכושה של משפחת יעקב לאחר מכן (פסוק כג)¹⁹. — שבו ויבזו, פירוש הם לא הרגו את אלה שאינם יכולים להתגונן, אלא לקחום עמהם כביזה, וכמצווה בדברים כ, יד; והשווה גם במדבר לא, ט. — ואת כל-אשר בבית, „פירוש בבית חמור, או בבית שכם“²⁰, בבית הידוע. ונכון לפרש כך, שאלמלא כן היה צריך להיות כאן לשון רבים.

הפסוקים 7—א. ויאמר יעקב אל-שמעון ואל-לוי
עברתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי,
ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני
וביתי. ויאמרו, הכוונה יעשה את-אחותנו.

יש דורשים לגנאי שיעקב נוזף במעשה שמעון ולוי כמעשה אוולת, בעוד שאין לו אפילו מלה אחת של נזיפה לגבי הצד הבלתי מוסרי של מעשה זה. ברם, דוקא העובדה שהביאו את עצמם ואת משפחתם בסכנה חמורה, עובדה זו מראה שכה בער חרוגם, עד שעשו את המעשה במצב, שבו לא היו אחראיים לפעלם. כבר ראינו למעלה שגם יעקב וגם האחים תמימי דעים היו לנצל את חולשתם של בני העיר, כדי לשחרר את

¹⁹ לפי זה נראה חשדם של דילמן ואחרים לגבי מהימנותם של הפסוקים כריכס כבלתי מבוסס לחלוטין.

²⁰ ראב"ע.

דינה משביה. שמעון ולוי עשו מעשה אמיץ, מעשה אמיץ גם אם היו צריכים להלחם רק בגשי שכמ בלבד. הם הודיינו חזרו עם עבדיהם לתוך העיר, וכאן גבר עליהם כעסם והם עברו את גבולות שליחותם. על ידי זריעת בהלה בעיר חשבו לא רק להשיג בדרך הבטחה ביתר את מטרתם — שחרורה של דינה, אלא גם להחזיר את כבוד אחותם שחולל על ידי הענשתם החמורה של אלה שחללוהו. מנקודת מבט זו, ודאי שעצם מעשה ההרג פחות ראוי לנזיפה הוא מאשר חוסר האחריות וההתחשבות, שבהן הביאו סכנה חמורה על הוריהם ואחיהם. ומכיוון שכך, נזוף בהם יעקב תחילה על הרע שעשו לביתם, למשפחתם. ולאחר שהם מכריזים-מצהירים, שאין הם מוכנים להפקיר את כבוד המשפחה גם אם הדבר יעלה בחייה — „הכוונה יעשה את-אחותנו” — או אז אין עוד טענות בפי יעקב להוכיח אותם על אי-צדקתם. כאשר חיי ההורים והאחים אינם חשובים בעיניהם, כיצד אפשר לדבר על לבם על אדות חייהם של אנשים חטאים? ייתכן גם ייתכן שכבר אז קלל יעקב את כעסם בלבן, אך לבטא זאת במלים לא היה נראה לו באותה עת, והוא שמר את הדברים לשעת מותו. — ע כ ר ת ם, מלשון עכר = לבלבל, להתעות, להביא אסון על מישהו. — ל ה ב א י ש נ י, לעשותני מעשה באש = ריח רע, כלומר לעשות לי שמע רע²¹. — ב כ נ ע נ י ו ב פ ר ז י, כמו לעיל יג, ז. — מ ת י מ ס פ ר, פירוש אנשי מספר, כלומר אנשים שניתן לספור אותם, מעטים. לשון היחיד — מת — אינו בא אלא בתוך שמות פרטיים: מתושאל, מתושלח²². — ה כ ז ו נ ה י ע ש ה, כמו ויקרא טז, טו ועוד, כלומר לנהוג ב... שאלה לאקונית זו פירושה — געדיף למות מלהניח להם לחלל כבודנו. אין יעקב תמים דעים עם בניו בזה, אך לפי שעה הוא שותק.

²¹ השוה שמות ה, כא.

²² לעיל ד, יח; ז, כא.